

Розділ 2

Професія педагога й педагогічні здібності

I. Питання, винесені на практичні заняття для обговорення:

1. Сутність поняття «педагогічні здібності».
2. Структура педагогічних здібностей.
3. Характеристика основних педагогічних функцій та педагогічних умінь.
4. Методики діагностики педагогічних здібностей.

Основна література:

1. Амацьєва О., Саяпіна С. Психологія педагогічної діяльності. Курс лекцій для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Амацьєва, С. Саяпіна. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – С. 75-91.
2. Вікова та педагогічна психологія : [навч. посіб.] / [Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін.]. – [2-ге вид.] – К. : Каравела, 2007. – 344 с.
3. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании : [учебное пособие] / Е. И. Рогов. – М. : ВЛАДОС, 1996. – 529 с.

Додаткова література:

1. Аболин Л. М. Эмоциональная устойчивость и пути ее повышения / Л. М. Аболин // Вопросы психологии. – 1989. – №4. – С. 141-149.
2. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / Б. Г. Ананьев – М., 1996. – 286 с.
3. Мягер В. К. Психологические проблемы психопрофилактики : [в кн. : Психология и медицина] / В. К. Мягер, В. П. Козлов, Т. М. Мишина. – М., 1978. – С. 63-66.
4. Немов Р.С. Психология : [учеб для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Р.С. Немов : В 3 кн. – 3-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 2 : Психология образования. – С. 445-452.
5. Профконсультационная работа со старшеклассниками / Под ред. Б.А. Федоришина. – К., 1980. – 117 с.
6. Рыданова И.И. Основы педагогики общения / И.И. Рыданова. – Минск : Беларуская навука, 1998. – 319 с.
7. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности : [учеб. для студ. высш. учеб. заведений] / Н.И. Шевандрин. – 2-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – С. 418-419.

II. Завдання для індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти за темою:

1. Відповідно до структурних компонентів педагогічних здібностей дібрати методики діагностики вказаних компонентів (особистісні характеристики, загальні та спеціальні здібності) та підготуватися до самостійного обстеження.

III. Практичні завдання:

1. Випробуйте запропоновані тести діагностики здібностей педагога.

Самооцінка професійної придатності і здібностей до педагогічної діяльності¹

У процесі вивчення самооцінки професійної придатності запропоновано набір якостей, з яких треба вибрати й записати в першому ряді ті, які характеризують позитивні риси його суб'єктивного ідеалу вчителя.

У другий ряд слід виписати ті риси, якими його ідеал бути не повинен.

Їхня кількість у кожному ряді обмежується 10-15 якостями. Потім абітурієнт повинен вибрати з «позитивного» й «негативного» ті риси, якими він, на його думку, має й повинен орієнтуватися не на ступінь виразності тієї або тієї якості, а лише на її наявність.

Рівні сформованості самооцінки професійної придатності:

– *високий рівень сформованості* (3 бали) – самооцінка висока (або середня), відносно стійка. Абітурієнт добре уявляє, які якості в нього розвинені недостатньо, займається самовихованням;

– *середній рівень сформованості* (2 бали) – самооцінка може бути середньою або високою. Абітурієнт уявляє, які якості необхідно розвивати, але не додає зусиль до самовдосконалення;

– *низький рівень сформованості* (1 бал) – самооцінка низька, суперечлива, немає прагнення до самовдосконалення.

Під час обробки даних для кожного набору підраховується кількість тих рис, які вибрав абітурієнт, і ділиться на загальну кількість якостей у відповідному еталонному ряді. Якщо коефіцієнт за позитивною безліччю близький до одиниці, то він швидше за все переоцінює себе; якщо близький до нуля – то недооцінює. У негативній безлічі – навпаки.

Коефіцієнти, близькі до 0,5 вказують на нормальну, середню самооцінку.

¹Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании : [учебное пособие] / Е. И. Рогов – М. : ВЛАДОС, 1996. – 529 с.

Зразковий набір якостей:

Життєрадісність	Чесність
Почуття гумору	Відповідальність
Здатність до самоаналізу	Нестриманість
Акуратність	Образливість
Безтурботність	Цілеспрямованість
Грубість	Любов до дітей
Турботливість	Уміння зрозуміло пояснювати
Організованість	Доброта
Організаторські здібності	Прагнення надавати допомогу
Щирість	Мстивість
Сором'язливість	Підозрілість
Заздрісність	Розуміння людей
Наполегливість	Ерудованість
Чуйність	Захопленість
Терпимість	Принциповість
Злопам'ятність	Справедливість
Ініціативність	Замкненість
Товариськість	Культура мовлення
Нерішучість	Спостережливість
Самостійність	Суворість
Дисциплінованість	

*Тест для діагностики комунікативних
і організаторських здібностей¹*

Тест-опитувальник дозволяє виявити здібності, потрібні в роботі майбутнього учителя, вихователя і взагалі у професії типу «людина-людина».

20 питань дозволяють виявити комунікативні здібності: чи прагне абітурієнт або учень до спілкування, чому він віддає перевагу - самотності або колу друзів, чи швидко адаптується в новому колективі; як установлює контакти з незнайомими людьми.

20 питань (з 20 по 40) дозволяють вивчити схильність до організаторської діяльності, самокритичність, товарищескість. Відповіді респонденти дають у формі «так» чи «ні», звертаючи увагу на перші слова питань.

1. Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтеся?

2. Чи часто вдається переконати більшість своїх товаришів у правоті Вашої думки?

¹Профконсультационная работа со старшеклассниками / Под ред. Б.А. Федоришина. – К., 1980. – 117 с.

3. Чи довго Вас турбує образа, заподіяна кимось із товаришів?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися у складній ситуації, що створилася?
5. Чи прагнете Ви до встановлення нових знайомств?
6. Чи подобається Вам займатися суспільною роботою?
7. Чи вірно, що Вам присмніше проводити час із книгами або за яким-небудь заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникли перешкоди в здійсненні будь-яких намірів, то чи легко Ви відступаєте від них?
9. Чи легко встановлюєте контакт із людьми, які значно старші Вас за віком?
10. Чи любите придумувати й організовувати зі своїми товаришами різні ігри й розваги?
11. Чи важко Ви входите до нових компаній?
12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які треба було виконати сьогодні?
13. Чи легко Вам вдається встановити контакти з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете домагатися того, щоб товариші діяли відповідно до Вашої думки?
15. Чи важко освоюєтеся в новому колективі?
16. Чи вірно, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання своїх обіцянок і обов'язків?
17. Чи прагнете Ви у разі зручного випадку познайомитися й поговорити з новою людиною?
18. Чи часто в розв'язанні важливих справ берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують навколишні люди й чи хочеться Вам побути одному?
20. Чи правда, що Ви звичайно погано орієнтуєтеся в незнайомих для себе обставинах?
21. Чи подобається Вам постійно перебувати серед людей?
22. Чи виникає у Вас роздратування, якщо не вдається закінчити почату справу?
23. Чи відчуваєте труднощі, незручності, якщо доводиться виявляти ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що Ви стомлюєтеся від частого спілкування з товаришами?
25. Чи любите брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто виявляєте ініціативу під час розв'язання питань, що зачіпають інтереси Ваших товаришів?
27. Чи правда, що Ви почуваете себе невпевнено серед малознайомих людей?
28. Чи вірно, що рідко прагнете довести свою правоту?

29. Чи вважаєте, що Вам не складно внести пожвавлення в малознайому компанію?

30. Чи прагнете обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?

31. Чи схвалюєте участь у суспільній роботі в школі?

32. Чи вірно, що Ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було відразу прийняте товаришами?

33. Чи почуваете себе невимушено, потрапивши в незнайому компанію?

34. Чи охоче починаєте організацію різних заходів для своїх товаришів?

35. Чи правда, що Ви почуваете себе досить спокійно й упевнено, коли доводиться виступати перед великою аудиторією?

36. Чи часто спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?

37. Чи вірно, що у Вас багато друзів?

38. Чи часто Ви бентежитесь, почуваете незручність під час спілкування з малознайомими людьми?

39. Чи часто опиняєтеся в центрі уваги товаришів?

40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено почуваете себе в оточенні великої групи своїх товаришів?

Відповіді на запитання респондент дає на спеціальному бланку (так «+», ні «-»). Для отримання кількісних даних використовуються ключі ідеальних відповідей на запитання, що відбивають яскраво виражені комунікативні й організаторські здібності респондента.

Ключі:

Комунікативні здібності

1 + 11 - 21 + 31 -

3 - 13 + 23 - 33 +

5 + 15 - 25 + 35 -

7 - 17 + 27 - 37 +

9 + 19 - 29 + 39 -

Організаторські здібності

2 + 12 - 22 + 32 -

4 - 14 + 24 - 34 +

6 + 16 - 26 + 36 -

8 - 18 + 28 - 38 +

10 + 20 - 30 + 40 -

Бланк відповідей

П.І.Б. _____

Факультет ВНЗ або школа _____

Вік або клас _____ Дата _____

№ з/п Так / Ні	№ з/п Так / Ні	№ з/п Так / Ні	№ з/п Так / Ні
1	11	21	31
2	12	22	32
3	13	23	33
4	14	24	34
5	15	25	35
6	16	26	36

7	17	27	37
8	18	28	38
9	19	29	39
10	20	30	40

Коефіцієнт комунікативних здібностей = _____

Коефіцієнт організаторських здібностей = _____

Обробка результатів. Під час обробки відповіді, які надані респондентом відповідно до ключів, підсумовуються. Потім підраховується оцінний коефіцієнт комунікативних й організаторських здібностей. Оцінний коефіцієнт (ОК) комунікативних або організаторських здібностей виражається відношенням кількості відповідей, що збігаються з ключами по кожному розділу до ідеальних збігів відповідей із ключами (20):

$$OK = \frac{X}{20}, \text{ де:}$$

ОК – оцінний коефіцієнт; X – кількість відповідей, що збігаються з ключем.

Шкали оцінок:

Комунікативних здібностей			Організаторських здібностей		
ОК	оцінка	Рівень вияву комунікативних здібностей	ОК	оцінка	Рівень вияву організаторських здібностей
0,10-0,45	1	низький	0,20-0,55	1	низький
0,46-0,55	2	нижче середнього	0,55-0,65	2	нижче середнього
0,56-0,65	3	середній	0,66-0,70	3	середній
0,66-0,75	4	високий	0,71-0,80	4	високий
0,76-1,00	5	дуже високий	0,81-1,00	5	дуже високий

Оцінка та інтерпретація результатів.

Стримані за тестом показники можуть варіюватися від 0 до 1. Показники ОК, близькі до 1, свідчать про високий рівень вияву комунікативних й організаторських здібностей, близькі ж до 0 – про низький рівень. Для якісної стандартизації результатів випробування застосовуються шкали оцінок, у яких тому чи тому діапазону кількісних показників ОК відповідає певна оцінка. Наприклад, учениця певного класу набрала за комунікативними здібностями 17 балів і 16 балів за організаторськими. Обчислимо коефіцієнти цих здібностей:

$$OK_{\text{к.сп.}} = \frac{17}{20} = 0,85$$

$$OK_{\text{орг.сп.}} = \frac{16}{20} = 0,8$$

Тепер ці результати необхідно порівняти зі шкалами оцінок тих та тих здібностей. Наш респондент отримав оцінку 5 за комунікативними здібностями й 4 за організаторськими. Підтвердив правильність свого вибору, самоствердився й загорівся бажанням ще більше удосконалюватися, добитися подолання деякої боязкості в публічних виступах.

Методика вивчення здатності педагога до емпатії

І.М. Юсупова¹

Інструкція: «Для виявлення рівня емпатійних тенденцій необхідно, відповідаючи на кожне із 36 тверджень, приписувати відповідям наступні числа: якщо Ви відповіли «не знаю» – 0, відповіді «ні, ніколи» припишіть 1, «іноді» – 2, «часто» – 3, «майже завжди» – 4 і відповіді «так, завжди» – 5. Відповідати потрібно на всі пункти».

1. Мені більше подобаються книги про подорожі, ніж книги із серії «Життя чудових людей».

2. Дорослих дітей дратує турбота батьків.

3. Мені подобається міркувати про причини успіхів і невдач інших людей.

4. Серед усіх музичних напрямків віддаю перевагу музиці в «сучасних ритмах».

5. Надмірну дратівливість і несправедливі докори хворого треба терпіти, навіть якщо вони тривають роками.

6. Хворій людині можна допомогти навіть словом.

7. Стороннім людям не слід втручатися в конфлікт між двома особами.

8. Старі люди, як правило, вразливі без причин.

9. Коли в дитинстві слухав смутну історію, на мої очі наверталися сльози.

10. Роздратований стан моїх батьків впливає на мій настрій.

11. Я байдужий до критики на мою адресу.

12. Мені більше подобається розглядати портрети, ніж картини з пейзажами.

13. Я завжди вибачав усе батькам, навіть якщо вони були не праві.

14. Якщо кінь погано тягне, його потрібно підстебнути.

15. Коли я читаю про драматичні події в житті людей, то почуваю, немов це відбувається зі мною.

16. Батьки ставляться до своїх дітей справедливо.

¹Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога в образовании : [учебное пособие] / Е. И. Рогов – М. : ВЛАДОС, 1996. – С. 48-52.

17. Коли бачу підлітків, що сваряться, або дорослих, я втручаюся.
 18. Я не звертаю уваги на поганий настрій своїх батьків.
 19. Я довго можу спостерігати за поведінкою тварин, відкладаючи інші справи.
 20. Фільми та книги можуть викликати сльози лише в несерйозних людей.
 21. Мені подобається спостерігати за поведінкою незнайомих людей.
 22. У дитинстві я приводив додому бездомних кішок і собак.
 23. Усі люди необгрунтовано озлоблені.
 24. Дивлячись на сторонню людину, мені хочеться вгадати, як склалося її життя.
 25. У дитинстві молодші за віком ходили за мною по п'ятах.
 26. Побачивши покалічену тварину, я намагаюся їй чимось допомогти.
 27. Людині полегшає, якщо уважно вислухати її скарги.
 28. Побачивши вуличну подію, я намагаюся не потрапляти до числа свідків.
 29. Молодшим подобається, коли я пропоную їм свою ідею, справу або розвагу.
 30. Люди перебільшують здатність тварин відчувати настрої свого хазяїна.
 31. Зі скрутною конфліктної ситуації людина повинна виходити самостійно.
 32. Якщо дитина плаче, на те є свої причини.
 33. Молодь повинна завжди задовольняти будь-які прохання й дивацтва старих.
 34. Мені хотілося розібратися, чому деякі мої однокласники іноді були замріяні.
 35. Безпритульних свійських тварин слід відловлювати і знищувати.
 36. Якщо мої друзі починають обговорювати із мною свої особисті проблеми, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.
- Перш ніж підрахувати отримані результати, перевірте ступінь відвертості, з якою Ви відповідали. Чи не відповіли Ви «не знаю» на твердження №№ 3, 9, 11, 13, 28, 36, а також чи не позначили пункти №№ 11, 13, 15, 27 відповідями «так, завжди»? Якщо це так, то Ви не побажали бути відвертими перед собою, а в деяких випадках прагнули виглядати у кращому світлі. Результатам тестування можна довіряти, якщо за всіма перерахованими твердженнями Ви дали не більше трьох нещирих відповідей, за чотирьох уже слід сумніватися в їхній вірогідності, а за п'яти - можете вважати, що роботу виконали дарма. Тепер підсумуйте всі бали, приписані відповідям на пункти №№ 2, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29 і 32. Співвіднесіть результат зі шкалою розвиненості емпатійних тенденцій.

Якщо Ви набрали від 82 до 90 балів – це дуже високий рівень емпатійності. У Вас болісно розвинене співпереживання. У спілкуванні, як барометр, тонко реагуєте на настрій співрозмовника, що ще не встигнув сказати ані слова. Вам важко від того, що навколишні використовують Вас як громовідвід, обрушуючи на Вас свій емоційний стан. Погано почуваете себе у присутності «важких» людей. Дорослі й діти охоче довіряють Вам свої таємниці, радяться. Нерідко відчуваєте комплекс провини, побоюючись заподіяти людям турбот; не лише словом, але навіть поглядом боїтеся зачепити їх. Занепокоєння за рідних і близьких не залишає Вас. У той же час самі дуже чутливі. Можете страждати, побачивши покалічену тварину або не знаходити собі місця від випадкового холодного вітання Вашого шефа. Ваша вразливість часом довго не дає заснути. Якщо Ви засмучені, потребуєте емоційної підтримки з боку. За такого ставлення до життя Ви близькі до невротичних зривів. Подбайте про своє психічне здоров'я.

Від 63 до 81 бала – висока емпатійність. Ви чутливі до потреб і проблем навколишніх, великодушні, схильні багато чого їм вибачати. З непідробленим інтересом ставитеся до людей. Вам подобається «читати» їх обличчя й «заглядати» у їхнє майбутнє. Ви емоційно чуйні, товариські, швидко встановлюєте контакти і знаходите спільну мову. Мабуть, і діти тягнуться до Вас. Навколишні цінують Вас за щиросердність. Ви намагаєтесь не допускати конфлікти й знаходити компромісні розв'язання. Добре переносите критику на свою адресу. В оцінці подій більше довіряєте своїм почуттям та інтуїції, ніж аналітичним висновкам. Волієте працювати з людьми, ніж наодинці. Постійно потребуєте соціального схвалення своїх дій. За всіма перерахованими якостями Ви не завжди акуратні в точній і кропіткій роботі. Вас не важко вивести із рівноваги.

Від 37 до 62 балів – нормальний рівень емпатійності, властивий більшості людей. Навколишні не можуть назвати Вас «товстошкірим», але в той же час Ви не відноситеся до особливо чутливих осіб. У міжособистісних стосунках більш схильні судити про інших за їхніми вчинками, ніж довіряти своїм особистим враженням. Вам властиві емоційні вияви, але здебільшого вони перебувають під самоконтролем. У спілкуванні уважні, намагаєтесь зрозуміти більше, ніж сказано словами, але під час зайвого звірення у почуттях співрозмовника втрачаєте терпіння. Віддасте перевагу тому, щоб делікатно не висловлювати свою думку, не будучи певними, що вона буде прийнята. Під час читання художніх творів і перегляду фільмів частіше стежите за дією, ніж за переживаннями героїв. Вам важко прогнозувати розвиток відносин між людьми, тому, трапляється, їхні вчинки виявляються для Вас несподіваними. У Вас немає розкутості почуттів і це заважає Вашому повноцінному сприйняттю людей.

12-36 балів – низький рівень емпатійності. Ви зазнаєте труднощів у встановленні контактів із людьми, незатишно почуваете себе в гучній компанії. Емоційні вияви у вчинках навколишніх часом видаються Вам незрозумілими й позбавленими змісту. Віддасте перевагу окремим заняттям конкретною справою, а не роботі з людьми. Ви – прихильник точних формулювань і раціональних рішень. Імовірно, у Вас мало друзів, а тих, хто є, цінуєте більше за ділові якості та ясний розум, ніж за чуйність. Люди платять Вам тим же: трапляються моменти, коли Ви почуваете свою відчуженість; навколишні не занадто уважні до Вас. Але це поправне, якщо Ви розкриєте свій панцир і станете глибше вдивлятися в поведінку своїх близьких і приймати їхні потреби як свої.

11 балів і менше – дуже низький рівень. Емпатійні тенденції особистості не розвинені. Вам важко першому розпочати розмову, тримаєтеся окремо серед товаришів по службі. Особливо важкі контакти з дітьми й особами, які набагато старші за Вас. У міжособистісних стосунках нерідко потрапляєте в незручне становище. Багато в чому не знаходите взаєморозуміння з оточуючими. Любите гострі відчуття, спортивні змагання, віддасте перевагу мистецтву. У діяльності занадто центровані на собі. Ви можете бути дуже продуктивні в індивідуальній роботі, у взаємодії ж з іншими не завжди виглядаєте в кращому світлі. З іронією ставитеся до сентиментальних виявів. Болісно переносите критику на свою адресу, хоча здатні на неї бурхливо не реагувати. Вам необхідна гімнастика почуттів.

Професіоналізм особистості вчителя¹

1. Виберіть 10 з 30 особистісних якостей учителя, що ускладнюють формування педагогічно доцільних взаємин зі школярами.

1. Запальність.	10. Педантичність.
2. Прямолінійність.	11. Повільність.
3. Квапливість.	12. Необов'язковість.
4. Різкість.	13. Безпам'ятність.
5. Себелюбність.	14. Нерішучість.
6. Упертість.	15. Упередженість.
7. Уразливість.	16. Причепливість.
8. Мстивість.	17. Безтактність.
9. Сухість.	18. Брехливість.

¹Рыданова И.И. Основы педагогики общения / И.И. Рыданова. – Минск : Беларуская навука, 1998. – С. 315-316.

19. Безпринципність.	25. Злостивість.
20. Лукавство.	26. Агресивність.
21. Нещирість.	27. Байдужість.
22. Дратівливість.	28. Злопам'ятство.
23. Благодушність.	29. Удавання.
24. Амбіційність.	30. Підозрілість.

II. Відберіть 10 з 30 особистісних якостей учителя, які мають вирішальне значення в подоланні педагогічних конфліктів.

1. Справедливість.	16. Ініціативність.
2. Терпимість.	17. Імпровізаційність.
3. Тактовність.	18. Рішучість.
4. Відповідальність.	19. Доброзичливість.
5. Оптимізм.	20. Терплячість.
6. Принциповість.	21. Артистизм.
7. Вимогливість до себе.	22. Емпатійність.
8. Вимогливість до дитини.	23. Цілеспрямованість.
9. Самоповага.	24. Любов до дітей.
10. Повага особистості дитини.	25. Акуратність.
11. Доброзичливість.	26. Енергійність.
12. Емоційність.	27. Великодушність.
13. Самовладання.	28. Альтруїзм.
14. Урівноваженість.	29. Демократичність.
15. Упевненість у собі.	30. Діловитість.

2. Апробувати методика «Педагогічні ситуації» Р.С. Немова¹

Інструкція: «Перед Вами – низка скрутних педагогічних ситуацій. Ознайомившись зі змістом кожної з них, необхідно вибрати із числа запропонованих варіантів реагування на цю ситуацію такий, який з педагогічного погляду найбільш правильний, на Вашу думку. Якщо жоден із запропонованих варіантів відповідей Вас не влаштовує, то можна вказати свій, оригінальний, у двох нижніх рядках після всіх перерахованих для вибору альтернатив. Це, як правило, буде 7-ий і наступні варіанти відповідей на ситуацію».

¹Немов Р.С. Психологія : [учеб для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Р.С. Немов. - В 3 кн. - 3-е изд. - М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. - Кн. 2 : Психологія образования. - С. 445-452.

Ситуація 1. Ви розпочали урок, усі учні заспокоїлися, настала тиша, і раптом у класі хтось голосно засміявся. Коли Ви, не встигнувши нічого сказати, питально й здивовано подивилися на учня, який засміявся, він, дивлячись Вам прямо у вічі, заявив: «Мені завжди смішно дивитися на Вас і хочеться сміятися, коли Ви починаєте вести заняття». Як Ви відреагуєте на це? Виберіть і відзначте підходящий варіант словесної реакції з кількості запропонованих нижче.

1. «От тобі й на!»
2. «А що тобі смішно?»
3. «Ну, і заради бога!»
4. «Ти що, дурачок?»
5. «Люблю веселих людей».
6. «Я радий(а), що створюю в тебе веселий настрій».
7. _____

Ситуація 2. На самому початку заняття або вже після того, як Ви провели кілька занять, учень заявляє вам: «Я не думаю, що Ви, як педагог, зможете нас чомусь навчити».

Ваша реакція:

1. «Твоя справа – вчитися, а не вчити вчителів».
2. «Таких, як ти, я, звичайно, нікому не зможу навчити».
3. «Можливо, тобі краще перейти в інший клас або вчитися в іншого вчителя?».
4. «Тобі просто не хочеться вчитися».
5. «Мені цікаво знати, чому ти так думаєш».
6. «Давай поговоримо про це докладніше. У моїй поведінці, напевно, є щось таке, що наводить тебе на подібну думку».
7. _____

Ситуація 3. Учитель дає учню завдання, а той не прагне його виконувати й при цьому заявляє: «Я не хочу це робити!». Якою повинна бути реакція вчителя?

1. «Не хочеш – змусимо!».
2. «Для чого ж ти тоді прийшов учитися?».
3. «Тим гірше для тебе, залишайся неуком. Твоя поведінка схожа на поведінку людини, яка на зло іншому прагне відрізати собі ніс».
4. «Ти усвідомлюєш, чим це може для тебе обернутися?».
5. «Не міг би ти пояснити, чому?».
6. «Давай сядемо й обговоримо – можливо ти й правий».
7. _____

Ситуація 4. Учень розчарований своїми навчальними успіхами, сумнівається у своїх здібностях і в тому, що йому коли-небудь вдасться як слід зрозуміти й засвоїти матеріал. Він говорить учителю: «Як Ви думаєте, чи вдасться мені коли-небудь вчитися на відмінно й не відставати від інших у класі?» Що повинен на це йому відповісти вчитель?

1. «Якщо чесно сказати – сумніваюся».
2. «Так, звичайно, у цьому ти можеш не сумніватися».
3. «У тебе прекрасні здібності, і я покладаю на тебе великі надії».
4. «Чому ти сумніваєшся в собі?».
5. «Давай поговоримо й з'ясуємо проблеми».
6. «Багато чого залежить від того, як ми з тобою будемо працювати».
7. _____

Ситуація 5. Учень говорить учителю: «На два найближчих уроки, які Ви проводите, я не піду, тому що в цей час хочу сходити на концерт молодіжного ансамблю (варіанти: погуляти із друзями, побувати на спортивних змаганнях у якості глядача, просто відпочити від школи)». Як потрібно відповісти йому?

1. «Спробуй тільки!».
2. «Наступного разу тобі доведеться прийти в школу з батьками».
3. «Це – твоя справа, тобі ж складати іспит (залік). Доведеться однаково звітувати за пропущені заняття, я потім тебе обов'язково опитаю».
4. «Ти, мені здається, дуже несерйозно ставишся до занять».
5. «Може тобі взагалі краще залишити школу?».
6. «А що ти збираєшся робити далі?».
7. «Мені цікаво знати, чому відвідування концерту (прогулянка із друзями, відвідування змагання) для тебе цікавіше, чим заняття в школі».
8. «Я тебе розумію: відпочивати, ходити на концерти, бувати на змаганнях, спілкуватися із друзями дійсно цікавіше, ніж учитися в школі. Але я хотіла б знати, чи це так саме для тебе».
9. _____

Ситуація 6. Учень, побачивши вчителя, коли той увійшов у клас, говорить йому: «Ви виглядаєте дуже втомленим». Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Я думаю, що з твого боку не дуже пристойно робити мені такі зауваження».
2. «Так, я погано себе почуваю».
3. «Не хвилюйся про мене, краще на себе подивися».
4. «Я сьогодні погано спав, у мене багато роботи».
5. «Не турбуйся, це не зашкодить нашим заняттям».
6. «Ти – дуже уважний, спасибі за турботу!».
7. _____

Ситуація 7. «Я відчуваю, що заняття, які Ви веде, не допомагають мені», – говорить учень учителю й додає: «Я взагалі думаю кинути заняття». Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Перестань говорити дурощі!».
2. «Нічого собі, додумався!».
3. «Може бути, тобі знайти іншого вчителя?».

4. «Я праг би докладніше знати, чому в тебе виникло таке бажання?».

5. «А що, якщо нам попрацювати разом над розв'язанням твоєї проблеми?».

6. «Можливо, твоєю проблему можна розв'язати якимось інакше?».

7. _____

Ситуація 8. Учень говорить учителю, демонструючи зайву самовпевненість: «Немає нічого такого, що я не зумів би зробити, якби захотів. Зокрема, мені не важко засвоїти Ваш предмет». Якою повинна бути на це репліка вчителя?

1. «Ти дуже добре думаш про себе».

2. «Із твоїми здібностями? Сумніваюся!».

3. «Ти, напевно, відчуваєш себе досить упевнено, якщо заявляєш так?».

4. «Не сумніваюся в цьому, тому що знаю, що якщо ти захочеш, то в тебе все вийде».

5. «Це, напевно, затребує від тебе великого напруження».

6. «Зайва самовпевненість шкодить справі».

7. _____

Ситуація 9. У відповідь на відповідне зауваження вчителя учень говорить, що для того, щоб засвоїти навчальний предмет, йому не потрібно багато працювати: «Мене вважають досить здібною людиною». Що повинен відповісти йому на це вчитель?

1. «Це думка, якій ти навряд чи відповідаєш».

2. «Дивлячись на ті труднощі, які дотепер у тебе були, твої знання аж ніяк не свідчать про це».

3. «Більшість людей вважає тебе здібним, але насправді це не так».

4. «Я радий(а), що ти такої високої думки про себе».

5. «Це тим більше повинно змусити тебе додавати більше зусиль до навчання».

6. «Це звучить так, начебто ти сам не дуже віриш у свої здібності».

7. _____

Ситуація 10. Учень говорить учителю: «Я знову забув принести зошит (виконати домашнє завдання тощо)». Як слід на це відреагувати вчителю?

1. «Ну от, знову!».

2. «Чи не здається тобі це виявом безвідповідальності?».

3. «Думаю, що тобі настав час почати ставитися до справи серйозніше».

4. «Я прагнув(ла) би знати, чому?».

5. «У тебе, імовірно, не було для цього можливості?».

6. «Як ти думаєш, чому я щораз нагадую про це?».

7. _____

Ситуація 11. Учень у розмові з учителем говорить йому: «Я прагнув би, щоб Ви ставилися до мене краще, ніж до інших учнів». Як повинен відповісти вчитель на таке прохання учня?

1. «Чому це я повинен ставитися до тебе краще, ніж до всіх інших?».
2. «Я зовсім не збираюся відбирати собі мазунчиків і фаворитів!»
3. «Мені не подобаються люди, які заявляють так, як ти».
4. «Я прагнув(ла) би знати, чому я повинен (на) особливо виділяти тебе серед інших учнів?».
5. «Якби я тобі сказав(ла), що люблю тебе більше, ніж інших учнів, то ти почував би себе від цього краще?».
6. «Як ти думаєш, як насправді я до тебе ставлюся?».
7. _____

Ситуація 12. Учень, виразивши вчителю свої сумніви із приводу можливості гарного засвоєння його предмета, говорить: «Я сказав Вам про те, що мене турбує. Тепер Ви скажіть, у чому причина цього і як мені бути далі?». Що повинен на це відповісти вчитель?

1. «У тебе, як мені здається, комплекс неповноцінності».
2. «У тебе немає жодних підстав для занепокоєння».
3. «Перш, ніж я зможу висловити обґрунтовану думку, мені необхідно краще розібратися в суті проблеми».
4. «Давай зачекаємо, попрацюємо й повернемося до обговорення цієї проблеми через якийсь час. Я думаю, що нам вдасться її розв'язати».
5. «Я не готовий(а) зараз дати тобі точну відповідь, мені треба подумати».
6. «Не хвилюйся, у мене у свій час теж нічого не виходило».
7. _____

Ситуація 13. Учень говорить учителю: «Мені не подобається те, що Ви говорите й захищаєте на заняттях». Якою повинна бути відповідь учителя?

1. «Це – погано».
2. «Ти, напевно, у цьому не розбираєшся».
3. «Я сподіваюся, що надалі, у процесі наших занять твоя думка зміниться».
4. «Чому?»
5. «А що ти сам любиш і готовий захищати?»
6. «На смак і колір товариша немає».
7. «Як ти думаєш, чому я це говорю й захищаю?».
8. _____

Ситуація 14. Учень, явно демонструючи своє погане ставлення до кого-небудь із товаришів по класу, говорить: «Я не бажаю працювати (учитися) разом із ним». Як на це повинен відреагувати вчитель?

1. «Ну, то й що?»
2. «Нікуди не подінешся, однаково доведеться».

3. «Це нерозумно з твого боку».
4. «Але він теж не захоче після цього працювати (учитися) з тобою».
5. «Чому?».
6. «Я думаю, що ти не правий».
7. _____

Ключ до методики «Педагогічні ситуації»

Номер педагогічної ситуації	Обраний варіант відповіді і її оцінка в балах							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1	4	3	4	2	5	5	-	-
2	2	2	3	3	5	5	-	-
3	2	3	4	4	5	5	-	-
4	2	3	3	4	5	5	-	-
5	2	2	3	3	2	4	5	5
6	2	3	2	4	5	5	-	-
7	2	2	3	4	5	5	-	-
8	2	2	4	5	4	3	-	-
9	2	4	3	4	5	4	-	-
10	2	3	4	4	5	5	-	-
11	2	2	3	4	5	5	-	-
12	2	3	4	5	4	5	-	-
13	3	2	4	4	5	4	5	-
14	2	2	3	4	4	5	-	-

Оцінка результатів і висновки. Кожна відповідь респондента – вибір ним того чи того із запропонованих варіантів – оцінюється в балах відповідно до ключа, представленого в таблиці. Ліворуч по вертикалі в цій таблиці своїми порядковими номерами зазначено педагогічні ситуації, а праворуч зверху також один по одному їх проходження представлено альтернативні відповіді до цих ситуацій. У самій же таблиці наведені бали, якими оцінюються різні варіанти відповідей на різні педагогічні ситуації.

Примітка. Вільні відповіді оцінюються окремо оцінкою, що відповідно, додаються до загальної суми балів.

Здатність правильно розв'язувати педагогічні проблеми визначається за сумою балів, набраною респондентом за всіма 14 педагогічними ситуаціями та поділеною на 14.

Якщо респондент отримав середню оцінку вище 4,5 бали, то його педагогічні здібності (за цією методикою) вважаються високорозвиненими. Якщо середня оцінка перебуває в інтервалі від 3,5 до 4,4 бала, то педагогічні здібності вважаються розвиненими середньо. Нарешті, якщо середня оцінка виявилася меншою, ніж 3,4 бали, то педагогічні здібності респондента розглядаються як слабо розвинені.

3. Розробіть опорну схему за темою «Структура педагогічних здібностей».
4. Складіть рекомендації щодо розвитку конструктивних здібностей педагогів.
5. Підготуйте доповідь на тему: «Значення самоусвідомлення у професійній діяльності педагога».
6. Визначте шляхи самовдосконалення та розвитку професійних здібностей педагога.
7. Складіть глосарій за темою (не менше 10 визначень).
8. У статті «Міжособистісні контакти як вихідне поняття у психології усної пропаганди» А. У. Хараш зазначав: «Умовою ефективності впливу виступає збереження контакту вчителя з учнем після формального завершення навчання. Збереження контакту є однією з найбільш сутнісних ознак, що складають стереотип «ідеального шкільного вчителя»...». Чи погоджуєтесь Ви із цією думкою? Поясніть свою позицію.

ДОДАТКОВИЙ ПРАКТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Програма спостереження за діяльністю педагога Н.І. Шевандріна¹

Особистісні особливості педагога

Спрямованість:

- 1) ідейно-політична спрямованість:
 - а) ідейна впевненість, ширість;
 - б) суспільно-політична активність;
 - в) єдність слова і справи;
- 2) емоційно-моральна спрямованість:
 - а) справедливість і увага до дітей, людей;
 - б) захопленість справою, відповідальність;
 - в) самоорганізованість, здатність до нав'ювання;
- 3) професійна спрямованість:
 - а) творчість у навчальній діяльності;
 - б) творчість у виховній діяльності;
 - в) творчість у роботі з батьками.

¹Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности : [учеб. для студ. высш. учеб. заведений] / Н. И. Шевандрин. – 2-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – С. 418-419.

Світогляд:

- 1) ставлення до природи:
 - а) негативно ставиться до роботи з виховання в учнів любові до природи й суспільства;
 - б) байдуже ставиться до своєї роботи;
 - в) працює, коли є можливість отримати заохочення;
 - г) захоплено працює в цьому напрямку;
 - д) виявляє творче ставлення у вихованні в дітей любові до природи і суспільства;
- 2) ставлення до суспільної праці:
 - а) ніколи не бере участь у суспільних справах;
 - б) виконує доручення час від часу;
 - в) бере участь у суспільних справах досить часто, але лише як виконавець;
 - г) бере участь у суспільних справах регулярно;
 - д) ініціатор суспільних справ у колективі;
- 3) ставлення до предмету та учнів:
 - а) учить без інтересу до предмета;
 - б) цікавиться окремими проблемами;
 - в) виявляє інтерес до окремих проблем та учнів;
 - г) любить свій предмет, але не учнів;
 - д) любить і предмет, і учнів;
- 4) ставлення до колег:
 - а) негативно ставиться до колег;
 - б) байдужий до товаришів;
 - в) позитивно ставиться лише до тих, у чиєму доброму ставленні зацікавлений;
 - г) уважний щодо більшості;
 - д) уважність і чуйність до товаришів поєднується з вимогливістю до них;
- 5) ставлення до себе:
 - а) ніколи не сприймає критику;
 - б) ніколи дослуховується до критики;
 - в) більш критичний до інших, ніж до себе;
 - г) іноді самокритичний;
 - д) завжди самокритичний.

Педагогічні здібності:

- 1) рефлексивний рівень:
 - а) педагог має «відчуття об'єкта», тобто чутливий до тих об'єктів довкілля, які викликають в учнів найбільш емоційний відгук;
 - б) педагог має «почуття такту» чи «відчуття міри», тобто він чутливий до тих змін, які виникають в особистості під впливом діяльності, поведінки інших учнів і різноманітних обставин;

в) педагог має «відчуття причетності», тобто він чутливий до реакції, яку викликає в учнів його власний вплив на них;

2) проєктивний рівень (виявляється в особливій чутливості до способів педагогічного впливу):

а) педагог чутливий до психологічних цілей педагогічної діяльності й до того, що може сприяти їх досягненню (має проєктувальні педагогічні здібності);

б) педагог чутливий до змісту навчальної і виховної інформації і способів її композиції, адекватним цілям педагогічної діяльності (має способи педагогічного конструювання);

в) педагог чутливий до особистості учня і його оточення і способів завойовування авторитету в учнів (має комунікативні педагогічні здібності);

г) педагог чутливий до способів уключення учнів у різні види діяльності й заохочує до досягнення результатів у них (має організаторські педагогічні здібності);

д) педагог чутливий до недоліків власної діяльності і до способів їх подолання (має гностичні педагогічні здібності).

Загальні здібності:

1) якість уваги і спостережливості:

а) уважний до фактів і подій політичного життя країни;

б) уважний до фактів і подій наукового й культурного життя країни;

в) має розподілену увагу на заняттях, включає в учбову роботу сильних, середніх і слабких учнів;

г) уважний до стану учнів, змін, що з ними відбуваються;

д) спостережливий до життя, подій, що відбуваються в колективі, до взаємин учнів;

2) якості розуму:

а) прозорливість;

б) критичність;

в) винахідливість;

г) послідовність;

д) логічність;

3) якість мовлення:

а) виразність;

б) образність;

в) доступність;

г) логічність;

д) переконливість;

4) якості уяви:

а) уміє уявляти собі, які якості слід формувати в колективі окремих учнів;

б) уміє по-різному групувати матеріал і винаходити нові методи його викладання;

в) уміє бачити речі, явища очима керівників і колег;

г) уміє бачити речі, явища очима учнів і робити їх привабливими;

д) уміє бачити речі, явища очима батьків учнів;

5) емоційні якості:

а) урівноваженість;

б) життєрадісність;

в) захоплення своєю справою;

г) любов до дітей;

д) щирість.

Спеціальні здібності:

– артистичні;

– поетичні;

– музичні;

– технічні;

– спортивні.